

# O PRAVIMA ŽIVOTINJA U DJELU J. M. COETZEEJA *ŽIVOT ŽIVOTINJA*

IVANA ĐURIĆ  
Filozofski fakultet,  
Sveučilište u Zagrebu  
[idiuric@ffzg.hr](mailto:idiuric@ffzg.hr)

Dugo vremena smatralo se da čovjek treba imati prednost pred prirodom i bićima u njoj, da su svijet i priroda ovdje da mu služe i da je čovjekovo pravo ne samo da njima gospodari nego i da ih nemilosrdno iskorištava. Intenzivna „eksploatacija” prirode, koja je posljedica društvenog i tehnološkog razvoja, dovela je opstanak samoga „gospodara” u pitanje, stoga se u posljednjih dvadesetak godina često raspravlja o pitanjima bioetike. *Život životinja*,<sup>1</sup> predavanja održana 1997.–1998. godine na Sveučilištu Princeton, sadrže znanstvene i filozofske argumente relevantne za jedno važno etičko pitanje – kako se ljudska bića trebaju odnositi prema životinjama. Coetzeejev ogled nije tipičan filozofski pristup temi životinjskih prava, nego nas navodi da zamislimo razgovor akademskih građana o temi koju je izabrala fiktivna spisateljica Elizabeth Costello za svoj posjet Appleton Collegeu – o zločinu koji pripadnici ljudskog roda čine često i spokojno – zlostavljanju životinja.

Nakon što je kao cijenjena spisateljica Costello pozvana održati predavanje o temi po izboru, umjesto o književnosti, ona odabire pričati o životinjama i ističe kako joj nije u cilju baviti se pitanjima poput onih imaju li životinje prava, imaju li dušu i kakva je ako je imaju te imaju li ljudska bića dužnosti prema njima jer su to filozofska pitanja koja pretpostavljaju da je um kadar voditi srce, iz čega se vidi njezin kritički stav prema filozofiji – iako se koristi njome kako bi razotkrila slabost onih filozofskih argumenata koji drže jednu vrstu bića manje vrijednom od drugih. Prvi filozof kojeg spominje jest Toma Akvinski, koji je govorio da je, s obzirom na to da je čovjek stvoren na sliku Božju, pa je tako dionik bitka Božjeg, njegov odnos spram životinja bitan jedino zato što ga okrutnost prema životinjama može naviknuti i na okrutnost prema ljudima. On smatra da bitak Božji jest razum, pa tako, kao i ostali filozofi, drži da je univerzum sazdan na razumu; imajući u vidu činjenicu da životinje nemaju razum i ne mogu ga spoznati (one su samo jedan njegov dio, ali ne dio njegova bitka), kaže da je čovjek nalik Bogu, a životinje stvarima. Iznijevši to, spisateljica nas potiče da preispitamo svoju odanost razumu kao univerzalnoj vrijednosti:

1 Coetzee, John Maxwell, *Život životinja*, AGM, Zagreb, 2004.

„[R]azum nije ni bitak univerzuma ni bitak Božji. Upravo suprotno, razum mi izgleda prilično sumnjivo nalik bitku ljudske misli, i još gore, bitku jedne tendencije ljudske misli.”<sup>2</sup>

Zatim se dotiče Thomasa Nagela i njegova teksta *Kako je to biti šišmiš*, u kojem se tvrdi da ne možemo istinski zamisliti kako bi bilo ponašati se kao šišmiš, nego samo kako bi nama bilo kad bismo se ponašali kao da smo šišmiš. Zamisliti kako bi to šišmišu bilo nismo u stanju, ograničeni smo vlastitim umom. Costello i tu teoriju pobija kazavši da često zna kako je to biti leš, pozivajući se na osjećaj koji stariji ljudi dobiju u trenutku kad shvate koliko im je malo vremena preostalo na ovom planetu. Pitajući se zna li ona kako je biti leš ili zna kako je lešu biti leš, ukazuje na to da je razlika trivijalna i potiče nas da prepoznamo dostupnost suosjećanja sa životinjama jer ako smo sposobni razmišljati o vlastitoj smrti, trebali bismo biti sposobni i za pronalazak načina razmišljanja o životu šišmiša. Biti šišmišem znači biti on u potpunosti, a to je jednako kao i biti u potpunosti čovjek – bivati u cijelosti, a jedno ime za iskustvo punoće bitka jest *radost*. Suprotstavlja se i Descartesovoj krilatici *Cogito ergo sum* zbog toga što ona implicira da neko živo biće, ako ne prakticira ono što mi nazivamo mišljenjem, pripada nekom nižem razredu. Costello razmišljanju i promišljanju suprotstavlja utjelovljenost i osjet bitka – ne svijest o sebi kao o nekome sablasnom stroju za rasuđivanje, nego afektivan osjet – postojanje tijela koje ima svojstvo protežnosti u prostoru, življenja u svijetu. U prilog svojoj teoriji navodi to što je danas najpopularnija vrsta kažnjavanja zatvor, jer ograničavanje slobode kretanja tijela u prostoru smatra sredstvom kojim razum može najbolnije i najučinkovitije naškoditi bitku nekoga drugog, a upravo su stvorenja koja najmanje pristaju u sliku Descartesove duše najmanje sposobna podnositi zatočeništvo (u zoološkim vrtovima, laboratorijima i ostalim institucijama u kojima nema mjesta za radost koja proizlazi iz življenja utjelovljenog bitka).

S obzirom na to da čovjek, za razliku od nekih životinja, ne treba jesti meso, pokušavši to, mogao bi se prema životinjama odnositi s doličnim suosjećanjem za njihov „oćut bitka”. Za nedostatak suosjećanja kod ljudskih bića prema životinjama nema nikakve isprike jer nema granice unutar koje ne bismo mogli zamisliti sebe u nekom drugom biću. Ne postoje granice simpatetičke imaginacije, a ipak većina ljudskih bića ne širi granice kada su posrijedi životinje zato što, kad je o njima riječ, možemo učiniti bilo što i izvući se čistih ruku. Kada se dekan Arendt obratio romansijerki, kazavši joj da se dobre i loše stvari u životu životinja naprosto dogode, a kako one nemaju svijest o sebi, neće imati zahvalnost time što smo primjerice, jednog kukca poštedjeli i nismo ga zgazili, i tako je vegetarijani-

2 Isto, str. 28.

zam žrtva i poklon kojeg užitnici dara nisu ni svjesni jer žive u „vakuumu svijesti”. Costello se služi filozofijom kako bi razotkrila slabost te filozofske tvrdnje koja drži da je život jedne vrste bića manje vrijedan jer su posrijedi ne-razumna bića:

„Stoga, one nemaju svijest. Stoga smo slobodni koristiti ih kako nam se prohtije, i slobodni ubijati ih? Zašto? Što je u obliku svijesti koju mi priznajemo toliko osobito te ubojstvo njezina nositelja proglašavamo zločinom, dok ubojstvo životinje ostaje nekažnjeno?”<sup>3</sup>

Costello zaključuje da smo zatvorili naše srce prema životinjama, a um samo slijedi srce (osjećaje). Simpatetička imaginacija, kojoj se obraćaju poezija i proza, trebala bi se proširiti na životinje i tako ova pripovjedna proza ima etičku svrhu – proširiti naše suosjećanje na životinje.

Knjiga sadrži i refleksije četvero uglednih komentatora koji nemaju nijednu zajedničku ili srodnu disciplinu, ali pomažu izgraditi potpunije shvaćanje o odnosu ljudskih bića i životinja. Marjorie Garber, književna teoretičarka, komentirajući dobre i loše strane analoških argumenata u književnosti, istražuje „umjetnost jezika” koju je proza u mogućnosti ponuditi, kao primjerice Coetzeejevo spretno služenje takvom umjetnošću kako bi nas izazvao da pratimo tu etičku temu. Stoga sugerira da je u *Životu životinja* riječ o vrijednosti književnosti koliko i o životu životinja. Poznati filozof Peter Singer tvrdi da Costello sugerira egalitarizam koji je radikalniji no što ga je on pripravan braniti. Činjenica da ljudska bića misle o svojoj boli, budućnosti, smrti – pridodaje vrijednost njihovu životu:

„Vrijednost koja biva izgubljena kada se nešto isprazni, ovisi o onome čime je posuda bila ispunjena; a više je stvari u ljudskoj egzistenciji nego u egzistenciji šišmiša.”<sup>4</sup>

Vrijednost koja biva izgubljena kad se ubije ljudsko biće, dakle, veća je od izgubljene vrijednosti kad se ubije šišmiš. Njegova kći užasne se na tvrdnju da život njihova psa Maxa možda i nije dragocjen sam po sebi, na što joj on odgovara:

„Ne možemo svoje osjećaje smatrati moralnim zadanostima koje su imune na razumsku kritiku.”<sup>5</sup>

<sup>3</sup> Isto, str. 56.

<sup>4</sup> Isto, str. 105.

<sup>5</sup> Isto, str. 101.

Povjesničarka religije Wendy Doniger naglašava različitost religija koje naoko proturječno rasuđuju kako valja postupati sa životinjama:

„Argument da su ljudi, ali ne i životinje, stvoreni na sliku Božju često se na Zapadu rabi kako bi se opravdala okrutnost prema životinjama, no prema većini mitologija životinje su *prije negoli ljudi* slika Božja – što je možda razlogom *da ih se jede*.”<sup>6</sup>

Barbara Smuts, primatologinja koja je velik dio života provela radeći i živeći s pavijanima i drugim životinjama naglašava „prazninu” u Coetzeejevu tekstu, odnosno ističe da je bilo vrlo malo riječi o zbiljskom odnosu čovjeka i životinje. Njezin komentar sastoji se od prikaza individualnosti životinja koje se sprijateljuju s ljudskim bićima. Postavlja tezu u prilog tomu da se i ne-ljudska bića smatraju osobama, kao i u prilog vjeri u prijateljstvo između ljudi i životinja, a potkrepljuje ju tvrdnjom E. Costello o tome kako „nema granice unutar koje ne bismo mogli zamisliti sebe u nekom drugom biću”<sup>7</sup> te nas poziva da otvorimo srce životinjama oko sebe i otkrijemo kako je to sprijateljiti se s ne-ljudskom osobom. Sva četiri komentatora hrvaju se s pitanjem kako se trebamo odnositi prema životinjama, ali i jedni prema drugima. *Život životinja* dokazuje koliko je ozbiljnim ljudima teško suosjećati s gledištima svojega bližnjeg ili ih čak razumjeti. Coetzee nam na kraju ne daje odgovor na pitanje trebamo li se svi preobratiti na poziciju od koje polazi Costello, nego ostajemo s osjećajem sukoba, u moralnom smislu, koji je povezan s analogijom takvog postupanja sa životinjama i najogavnijih djela što su ih ljudska bića počinila jedna prema drugima.

„Odnoseći se prema svojoj ljudskoj braći, bićima stvorenima na sliku Božju, kao prema zvijerima i sami su postali zvijeri.”<sup>8</sup>

Opstanak prirode i pojedinih dijelova prirode nije više stvar naše milosti, nego njezina prava – stoga suvremeni njemački filozof Hans Jonas postavlja sljedeći kategorički imperativ:

„Djeluj tako da učinci tvojih čina ne budu razarajući za buduću mogućnost ovakvog života.”

6 Isto, str. 113.

7 Isto, str. 136.

8 Isto, str. 25.

Ili:

„U svoj sadašnji izbor uvrsti integritet čovjeka kao jedan od predmeta tvoje volje.”

Smatram da – bez obzira na to radi li se o genetskoj manipulaciji i kloniranju, ekološkim katastrofama i biološkim oružjima ili nezakonitu lovu na ugrožene vrste – naša je zadaća održavati sklad u prirodi vodeći računa o svakom članu hranidbenog lanca, što su razumjeli i primitivni američki Indijanci koji su živjeli u divljini jer, kako kaže poglavica Seattle u svom pismu iz 1854. godine upućenom bijelom čovjeku:

„Što god se dogodi zemlji, dogodit će se i sinovima zemlje.”

#### LITERATURA

Coetzee, J. M. (2004): *Život životinja*, Zagreb: AGM.



*„Djeluj tako da učinci tvojih čina  
ne budu razarajući za buduću  
mogućnost ovakvog života.“*

HANS JONAS